

„Honvágy egy álom után”

Áttekintés Döbrentei Kornél költészetéről

Ami először megérint Döbrentei Kornél költészetében, az verseinek párját ritkító dinamizmusa, hatalmas intenzitású, extenzív képeinek sodrása. Indázó, sokszorosan összetett versmondatai akárcsak a horror vacui poétikáját képviselnék: a megnevezés mintha nem állhatna pőrén, bővítmény nélkül, a képi kifejezés a teljesség érzékeltetésére irányul. Az alkotó képkatedrálisai a monumentalitás vágyának engedve a mélyből a magasba törnek, ágazó-nyújtózó verbális felépítmények. Egyszerre van bennük jelen a sűrítés és a korlátokat nem ismerő tágasság. Látomásos, metaforikus alapkarakterű poézisét szürreális elemekkel színezett lírai-groteszk hangoltság teszi egyénivé. A formai sokféleség mellett alapvetően a szabad vers gondolatritmusára, a hosszú vers poétikai hagyományára épülő alkotásmódja emlékek, érzelmi-hangulati elemek, látványok, látomások, vágyképek összetett kompozícióját szólaltatja meg. Képisége felnöveszt, kiterjeszt, átdimenzionál. Korai verseiben a kép mond el mindent: a vers azonos a képek kompozíciójával. „A látomás ketrecnyi kozmoszában” (*Nagyanyánk utolsó vászna előtt*) a trópus nem valami mögöttes jelentésre utal, hanem maga a jelentés: „a mindenség-egyberántó pillanata a csodának” (*Nagyanyánk utolsó vászna előtt*). A képzuhatagok összekapcsolói a motívumok, a hangulatok, a megfeleltetések, a hasonlóságok, a logikai párhuzamok: a felfokozottságot, a látványösszetevőket, a műveltségbeli tartalmak és a sorseseemények egybesűrítését szolgálják. Metaforái, képpé formálása nem hétköznapi látványvilágot mutat be, szokatlansága egyénivé formált művészi stilizáció eredménye. A versbe foglalt tárgyakkal, valóságalelemekkel az átlényegítése, a látvány felkavaró látomássá emelése, szimbólumok alkotása fontos feladatot lát el, hiszen a versek a heterogén elemekből összeálló egységet kívánják megsejthetővé tenni. A groteszk-barokkos pompa, a szakrális áhítat, az életvágy, a szépség festése ellentételezve naturális ábrázolásokkal, a fizikai lét esendőségével, taszító voltával, paradoxonokba foglalva tör az időtlen lényegi érzékeltetésére. Ezt az alkotásmódot hú

PAPP ENDRE (1967) kritikus, a *Hitel* felelős szerkesztője.

Az írás a Magyar Művészeti Akadémia megrendelésére készült.

kritikusa, Szokolczay Lajos „mindenség-parafraízisoknak” nevezi. A versek horizontális tágassága mögött az a szemlélet állhat, amely az elvont lényegit az időben történőnek látja, ezért megsejtetéséhez a beszédhez fordul, hogy aktuálisan idejében, folyamában megtörténhessen annak Igazsága. A kimondhatatlan lényeg ostroma a vers.

Döbrentei Kornél énközpontú költő. Jellemzően – s persze nem kizáróan – két minden elemében összefüggő témát versel meg: saját és hazája sorsát, melyek kölcsönös feltételezettségi viszonyban állnak egymással. A sors mint a végleteket ötvöző monumentális kép jelenik meg a teljesség horizontján. A saját élet történelmi behatároltsága, külső erőszak eredményezte determináltsága, a sajátjának érzett, ethoszával azonosulni kész nemzetének balsorsa, az erkölcsi elvárásokhoz mérhető tökéletlensége, illetve a keresztény megváltástörténet misztikája közös jelentéssíkba illeszkedik. Paradoxonokon, végleteknek való kiszolgáltatottságon át vezet a kimondás útja. Az intenzív vertikális mozgás, a sárból az égbe törés, a hatalmasság és könnyedség egybejátszása, a himnikusság és ódai emelkedettség keserű-groteszk ellentételezése, a pompa és a rút anyagiság, az enyészet közös jelenléte a versben érzékelteti az egység, a teljesség, a harmónia megvalósíthatatlanságát, a kényszerű „félíg-létet”. Éppen a korlátok ellen magasodik fel a költemény, ledönteni akarván a kéretlen meghatározottságokat, az önkiteljesítés jegyében a nyelvi áradás eszközével tágasság, végtelenség teremtését óhajtvá. Az élet kisszerűségével szemben nagy összeütközések, roppant küzdelmek színtere a vers: teremtett valóság, ahol a harc hőségnek és szenvedőjének egzisztenciális drámája méltóságot és értelmet kap. Az erős szubjektivitás és vallomásosság, a közösségi számonkérés és az önlefokozásig érő vizsgálat, a tetemre hívás végső soron a szent és a sátáni egymásnak feszülésében mint elvonatkoztatott végső létmagyarázatban, illetve a megtörhetetlenség, a soha meg nem adás morális imperatívuszában fogalmazza meg a remény elvét a tragikus földi élet fölöttes értelmét keresve.

Szerteágazó motívumkincsből szerveződik nyelvi valósággá a magányos lété-harc világa. A hétköznapi élet, a keresztény hit, az antik műveltség, az ősi magyar hit- és mondavilág, a magyar történelem számos alkotóeleme, természeti elemek, a flóra és fauna – parányitól az organikus televényig – szimbolikussá formázott létezője kap szerepet e költészetben, jellemzően egy keresztény, nemzeti elkötelezettségű polgári műveltség leképzéseként. Visszatérő jellegzetes nevek és igenevek: menny, Nap, tenger, kövek, vér, hó, fény, ég, elemi létezők, elvitorlázás, magasodás, eső, felhorzsolts rózsza, szétnyíló öl, harc, vitorlák, árbócok, zászlók; az egyedi igésítés: máglyálló, csordállunk, pokolodik – melyekből a kifejezés rendkívüli energiái, szuggesztivitása egészen a haragig, az indulatos perlekedésig terjeszkedően táplálkoznak. A világirodalomból jól ismert kifejezéseket emel szimbólummá. Az „aranylás”, az emelkedettség, az ünnepélyesség, az ököl, a küzdelem, a harc, a kard az őserő és remény, a drágakövek és gyémántok a tisztaság és nemesség, az anya az otthon, a befogadás, a törődés, a virágok, a növények és állatok a lét elementáris tisztaságának jelképei.

Az élet ideje meghatározóan a kiűzetésé ebben a versvilágban. A gyermekkor otthonos, szeretetteli környezetén túli valóság lefokozó, behatároló környezet. Fel-fel rémlik a nosztalgia – „egykor az Egész volt a birtokod, de mára fel sem ismered” (*Búcsú a tengertől*) – a tengert mint teljességképzetet segítségül hívva, ám a meghatározó tapasztalat az „átüt a romlás mindenén” (*A sár taktikus hősei*) általános közérzete. A felfokozott életvág, a „mennyei szomj” (*Harmincadik születésnapomra*) beleütközik a felismerésbe: „tőlem mindent elvesz a történelem” (*Karácsony, 1956*). A gyermekkorhoz, a fiatalsághoz kapcsolódik a fiúáldozat képzetköre. Kettős eredőjű: egyrészt önkép, másrészt az élettörténet tragikus veszteségére, a költő kisfiának gyermekágyi elvesztésére utal. „Vérudvar mécses a rózsá fölöttük –: sült emberhús szaga gyötri az orrunk, / öklendve se tán, de előre fölettük / megannyi jövőbeli hősi halottunk” – olvasható a görög mitológiából, Kronosz tettéből kölcsön vett szemléltetés. A szenvedés racionalizálásáért, ésszel felfoghatóvá tételéért klasszikus magyarázathoz fordul; hasonlóan a múlt tapasztalata nyújt támaszt saját – származása okán, a diktatórikus Magyarországtól kapott rendszeridegenség bélyege miatt – társadalmi kiszorítottsága miatt is. Az áldozat szükségességébe való beletörődés helyett azonban az elrendeléssel szembeni dacot, a lázadást választja. „Vállalva tusát, törtetést fénylő daccal” – írja a *Válságos órán szemközt egy régi karddal* című opuszában, rögzítve elszántságát és csakazértis hitét: „s elhiszem: nem történelmi félárnyék a végzetem”. A fiúság misztériumával tágul még a kifejezés jelentésköre. A *Fekete advent* című, Antall József utolsó napjait feldolgozó versben a tiszta történelmi újrakezdés lehetősége villan fel a Feladat átadásában: „itt újratehereléssel kezdődik minden feltámadás”. A fiúság keresztényi értelmezése, az áldozatban elhozott megváltás lehetőségét a haza kétségbe ejtő állapota teszi végletesen kiélezetté: „Látom a koporsókat, / magas ravatalon, bölcsőnek lökte fel őket a föld.” Az újrakezdés esélyének a kiharcolása a vállalás tétje.

„Elun minket a lét, amíg a sorsunkért engedelmesen sorban állunk” (*Mondatok síron innen s túl*) – ez az az alapállás, amely egy „lényeg-horzsoló létezés” lehetőségét keresi magatartásmintákat modellezve. Felmutatott létmodelljei közül az egyik az „újkori Jónások” végzete, az ígéetlenül, reménytelenül való elnyelés állapota, a másik a *Magyar Jób-sors* című versben fogalmazódik meg. A megszólított alany, „a folytonos attack-üzte” a végleteknek van kiszolgáltatva, s válasza a kényszeres bohóclét, a harlekini maszk, „kinek e siralomvölgyi reményfutamban ripacskodva is hatalma van”. E helyen fogalmazódik meg a ronthatatlan végvár szereplehetősége is, a maga „önkellető” és „önutáló” ambivalenciájában, „mindig perben és haragban”, a kiállás elhivatottságában rögzítve a magatartásformát: „mert csak azért se tér ki, / attól és ezért férfi a férfi”. A Döbrentei-féle látásmódnak eredendő sajátja, hogy a csúfat, a torzat, a nevetségest is felhasználja akár a legmagasztosabb tárgyú képi építkezésében is. Kiválóan mutatja ezt szemléleti vonást a még az 1980-as években írt, *Amikor a szippantók megjöttek* című vers, amely a címadás dacára ars poetica-szerű, létösszegző darabnak tekinthető. Ember- és világképe nyers, kegyetlenül józan: „És / a teremtés / kiad-

va gebinbe: nincsen menhely, / lerobbant, koszos kis műhely az ember, / ahol otthonos a borzadály, / készül benne a halál." A többértelmű megtisztulás lehetősége ezekkel a kondíciókkal persze „szagos” és „maszatos”. A mindennapos megpróbáltatások és kudarcok miatt a rendszerváltozás utáni időszak műveiben egyre többször önti panaszát – a korábbi kikacsintást, a mégoly bizonytalan derűt mellőzve – keserű-groteszk vallomásokba a lírai alany. „Ünnepélyes rothadásról” (*A tó*), „fertőző feltámadásról” (*Celebrált idő*), gigantikus törpeségünkről (*Don Quijoték temetője*) számol be. „És mégis csak itt, kínzatva kételytől: mint ganédombhoz a trágyaféreg, a feladathoz vajon felérek?” – teszi fel a kérdést az *Istentelen színjátékban*, s mintha csak nyomatékosítaná a kízó gondot a kollektív önkép illúziótlansága: „Maradék, megnyomorított magyarok, preparált agyarú vadkanok” (*Sorspannó*).

Döbrentei Kornél munkásságának legismertebb részei minden bizonnyal hazafias versei. A nemzeti sorsgondokat versbe emelő, a felvilágosodás korából eredő, majd a romantikában felerősödő hagyományvonal – jeles XX. századi elődök, Ady, József Attila, Illyés Gyula, Nagy László, Nagy Gáspár, Csoóri Sándor mintáját követve – korunkban nála él a lehangsúlyosabban tovább. Kölcsey Ferenc, Berzsenyi Dániel, Vörösmarty Mihály témakezelését mint mértékadó hagyatékot követve a haza helyzete, a nemzet erkölcsi-lelki-szellemi állapota magától értetődő közügy, amellyel való foglalatosskódás „köteles jog”, no és „gyötrető muszáj”. A felvetés nem tűri a mellébeszélést, tétje végzetes, drámai fontosságú: élet-halál kérdése. Szemléleti öröksége a fennmaradást veszélyeztető, tragikus történelmi múlt, alapélménye a nemzeti magunkra maradottság: „Nem üszkösödő vád van / a gyertyalobogásban, / kis ország nagy magánya / vacogva fészkel a lángba” (*Halottak napi vers*). A hányattatással, veszteséggel teli múlt egyrésztől idegen ártó szándék következménye: „de nem, akkor sem, most se s ki tudja meddig / nem engedik, nem engedik, / a turulmadárnak betiltják az eget, / szárnyacsonkolva a sárban megreked, / ördögien kimódolt ármány: / hol hosszabb, hol rövidebb pányván / visszarántják” (*Rebellis türelem*); másrésztől a magyarság vétkeinek és tehetetlenségének, gyengeségének a következménye. A költő közösségi számvető, számon kérő versei képezik az utóbbi évtizedek verstermésének gerincét. A nemzeti hibák bemutatása több oldalról árnyalt. „Meghunyaszkodó tehetetlenek, / hagytuk, sorsunkból kirekesszenek” (*Ez is a Dunánál*); osztályrészünk a belső árulás, az önvészeltő belenyugvás, a túlzott alázat, a balekség, a közöny. A belső vád, a kegyetlen önvizsgálat éles hangú, sistergő indulatú: „nincsen szembesülés, megrendülés, sem büntudat, / ily megátalkodottan, ily ostobán / tékozzoljuk el maradék egyharmad ország-jussunk, / és ha már nincsen hová fussunk, / mint ki jól végezte dolgát, eltakarodunk Szent Mihály lován” (*Hóvirág, a tisztaság strázsavirága*). Figyelmeztet a mindennapainkra árnyékot vető történelmi közelmúltra, a rendszerváltozás felemás jellegére az egyik legismertebb művében, az *Átpingált márciusban*: „Uramisten, mennyi csapodár kokárda, / nemzeti színre játszik a régi gárda.” A nemzeti emlékezetvesztés és önfeladás különböző példáit és módzatait mutatja be verseiben

a költő. Legsúlyosabb vádja a gyávaság és az önfeladás. Kikiált a poétikus szövegéből a kérdés a mártír Tóth Ilona emlékét feldolgozó *Szoboravatás* című, oratorikus kompozícióból: „SZOBOR csak ott lehet üdén lüktető mementó, ahol lelket belé, teremtő Istenként, a nép lehel [...] ÉRDEMES VOLT ÉRTETEK?”

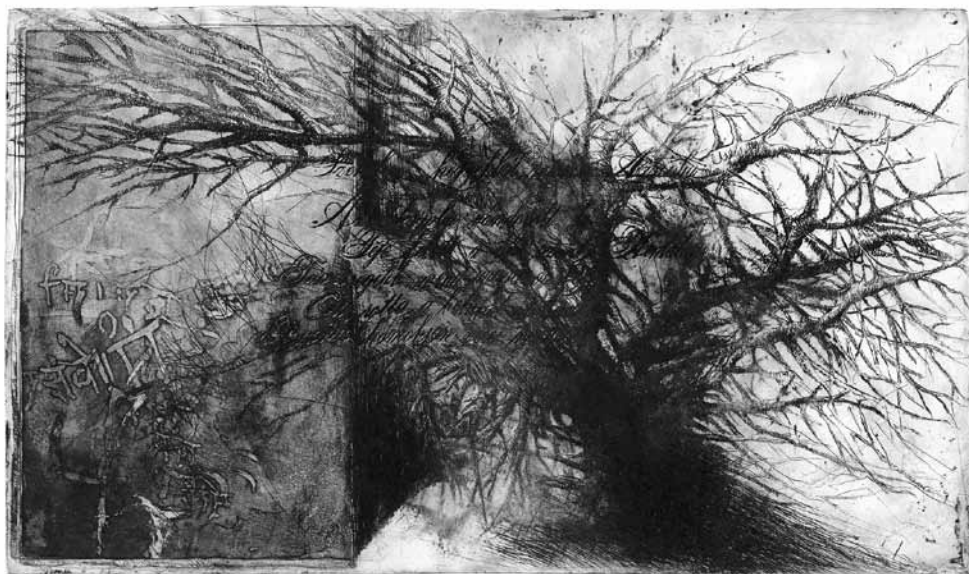
A harcra készség folytonos önsarkallást, megtartó példakeresést kíván. Ilyenek lehetnek a nemzeti-történelmi jelképek: a Korona, a Jogar, az Országalma, a Szent Jobb és a Turul; megtestesítheti a meg nem alkuvó kiállást az államférfi, Tisza István például, vagy felsorakoztathatók a „sudár tartású hölgyek”: édesanyák, egri nők, Zrínyi Ilonák, Karády, Szeleczy, Tóth Ilona. Kiemelt helye van a dicsőségláncban a személyes életpaszttal részének, az 1956-os forradalom és szabadságharcnak. „Vác, Márianosztra, Gyűjtőfogház – kis magyar szabadság-turizmus” ábrázolja keserűen a Gérecz Attila emlékére írt *A Medveölő halála* című versében a magyar hősiesség perspektíváját. Megszólíttatnak ősapáink, Géza fejedelem és Szent István. Széchenyi István példájában azt a „fátumos önpárbajt” veszi észre, amely karakterisztikusan jellemző Döbrentei Kornélra is. A legnagyobb magyar öngyilkosságában kifejeződik a halál, az áldozat termékenyítő volta is. De felmutatható követendő magatartás a kortárs Tökés László alakjában is: „fogy a tőrés halálos jámborsága, / a hallgatás falát le kell bontani. // Elvégeztetett, ki kellett mondani” (*Elvégeztetett*). A *Celebrált idő* himnikus fohásza az apák, a II. világháború magyar áldozatainak kiengesztelődéséért szól. A kardélre állított sors végső bizalma az otthonosság vágyképében kap nyelvi formát: „honvágyam van / részegen és józan-félszegen, ügyesen lélegezve, életben maradva / sután, / honvágyam van egy sohasem volt-lehetett Magyarország után” (*Honvágy egy álmom után*).

A hazára találás vallásos-metafizikai síkon is domináns témája Döbrentei poézisének. Isten – a „hatalmas csöndű valaki” – elrendelése ellentétes érzéseket kelt a költőben. Az elfogadás, a fejet hajtás és a perlekedés, a fejét folytonosan felütő vita ütköznek egymásnak. Egyrésztől magáévá teszi a keresztény világmagyarázatot, vállalja a megpróbáltatásokat a bűn legyőzése, a megváltás bekövetkezése érdekében. Ugyanakkor elutasítja a túlzott alázatot, a fölsőbb rendelésbe való kritikátlan belenyugvást, az eleve elrendeltséget, a „halhatatlanság próbababájának” egzisztenciáját. A *Szent Margit lázadásában* önmagára vonatkoztatva is érvényesen teszi fel a kérdést: „Miért fogadtad el, törödtél bele, / hogy a jelen idő csupán a szenvedés gyakorlótere?” Hiszen: „A lenti méltóság nélkül mit ér a fenti üdvösség?” A *Zsoltáros ultimátum* gondolati helyzete ez: „hidd, nélkülem Te is árva leszel, / és ha ezt megélve tudván tudod, / akkor kérek Tőled bocsánatot” – Istennek szüksége van a benne való hitre, sőt a költő által szólalhat meg, ahogyan a Csoóri Sándorhoz írott köszöntőben, *A megkerülhetetlen* életben írja: „általad beszédessé lesz a hallgatag Isten”. Érezhetően elválik egymástól két idősíka a versekben. A történelmi idővel szemben a metafizikai értelemadás dimenziója – a szembeszegülés dacára – a lehetőséget hordozza magában: a praktikus létezésben elbizonytalanodott igazságok, értékek, magyarázatok visszanyerhetik értelmüket. Az örökös kételyre – „Szentlélek-láng

emészt, vagy a kárhozat heve?" (*Magyaroknak való*) – követelt válasz esélye maga a vívódó hit.

A *Tartsd meg a sziklát* című verset választotta Döbrentei Kornél 2007-ben megjelent egybegyűjtött verseinek névadójául. A magyar Sziszifusz jelképes alakjának megteremtése önértelmező gesztus. Az örökös nekifeszülés életprogramja – ahogyan más helyen írja: a mókuserék mint élettér fölé emelkedés – a tragikus elrendeltséggel szembeni méltóságot hivatott megjeleníteni. „A bűnhődésből már elég” – mondja ki általa a költő. „Benned bizonyosságot álmodik az Isten” – íme a sors végső reménye.

A komolyság és pátosz mellett nem szabad elfeledkezni a költő líraiságáról és humoráról sem. Az érzékeny, megejtő tisztaságú képek – „Engedj hétmérföldes meséket lépni, élet! / oldd meg bokámon a birsalma-nehezéket” (*Harmincadik születésnapomra*); gyémánttal fűtött mozdony; „Önnön messzeségeiből felriad a must” (*A kis Dionüszosz végnappjai*) – a látásmód eredendő esztétizáló költőiségét bizonyítják. A *Vitézeknek való dévaj balladák* pedig túllépve az intimitást övező jól nevelt pedantérián – „hol van már az ostoba szemérem” –, könnyed, sikamlós humorral, élvezetes formai játékkal osztja meg tanításait az erotikáról. Döbrentei Kornélnál az intimitás is a teljességigény jegyében megverselt létmóddal, a „gyötrő kéjjel való kivirágzás” (*Egy körtefa erogén zónáiról*) üzenetének hordozója. Az isteni tervvel való harmónia lehetőségét rejti magában: „a csoda: hogy nem kell tenni semmit, / s átjár az öröm utolsó sejtig, / s két lény egyetlen mágikus tartomány, / hol a Teremtő létét megsejtik. / Összeilleni isteni adomány” (*Illeszkedő ballada*).

Kőrösi Csoma Sándor emlékére (rézkar, 1984)